

KABAI IMRE – KOVÁSSY KATALIN
„RÉTEGZŐDÉSMODELL 2.0”

(KÍSÉRLET A MAGYAR FRISS DIPLOMÁS FIATALOK RÉTEGHELYZETÉNEK TÖBBDIMENZIÓS
ELEMZÉSÉRE)

2. EGY ÚJ RÉTEGZŐDÉSMODELL VÁZLATA

Bevezető

Cikksorozatunk második darabjában a 2006-ban kialakított négydimenziós rétegződésmo-
dell felépítését, módszertani sajátosságait ismertetjük
fiatal tanítványommal, Kovássy Katalinnal közösen.

Először a társadalom tagozódását célzó kutató-
sok néhány alapkérdését igyekszünk tisztázni: egy-
általán „mit is kutatunk”? Foglalkozunk a „státus”,
a „réteg” és a „struktúra” fogalmával, különböző
megközelítéseivel, majd – Kolosi Tamás „tago-
zódás-modelljéből” kiindulva – tisztázzuk, hogy
empirikus kutatásaink során mi hogyan értelmez-
zük ezeket a kifejezéseket. Ezt követően kísérletet
teszünk egy olyan rétegződés-modell „*taxonomikus
leírására*”, amely – Peter Blau strukturális indikátor-
tipológiájából kiindulva, figyelembe véve Angelusz
Róbert javaslatait – magába foglalja az „*elsődleges
döntési mező*” fogalmi keretein belül az „individua-
lizálódó-reflexív” társadalmi folyamatokat leíró
„*életút-elemeket*”.

Bemutatjuk *többdimenziós rétegződés-modellün-
ket*, amely négy elemből áll: (1) „*honnan jöttek*” a
kiválasztott 25–29 éves magyar fiatalok (szüleik ré-
teghelyzete), (2) „*hova jutottak*” (a megkérdezettek
réteghelyzete), (3) „*hogyan jutottak idáig*” (új elem a
modellben: az „életutak” vizsgálata), illetve (4) „*mi-
lyen körülmények között*” (néhány további alapvető
szociológiai tényező: neme, lakóhelye, jövedelmi
viszonyai).

Ezt követően a négy tényező „*empirikus megfe-
lelőjét*”, gyakorlati kialakításuk módját mutatjuk be,
majd (egy speciális többdimenziós variancia-analí-
zis eljárás, a „*páros teljes faktoriális modell*” segítsé-
gével, az „Ifjúság 2000” adatbázisán) „*teszteljük*”
működését is. Célkitűzéseinket csak részben tudtuk
megvalósítani, így nyilvánvalóvá vált számunkra,
hogy *további kutatásokat kell még elvégeznünk*. Ezen
kísérleteink egyikét következő cikkünkben ismer-
tetjük.

(1) A rétegződés-kutatások néhány alapkér- déséről

A legfontosabb alapkérdés abban foglalható ösz-
sze, hogy *tulajdonképpen mit is kutatunk?* A társada-
lom szerkezetének – a státus, a rétegződés, illetve a
strukturális viszonyok leírásának – tudniillik mind-
máig nincs egységes, általánosan elfogadott mód-
szertana, sem elmélete a szociológiai irodalomban.²⁹
Az egyes definíciók körül is jelentős elméleti, mód-
szertani viták folynak.³⁰ A *társadalmi státus* Kolosi
Tamás által javasolt – a hazai társadalomkutatásban
legelterjedtebb – definíciója az egyének és családok
tipikus élethelyzete az egyenlőtlenségi rendszerben
– sok szempontból rokon a Max Weber által hasz-
nált Stände főnévvel vagy ständlich melléknévvél,
amennyiben az életkörülmények által meghatá-
rozott helyzetről van szó (bár Weber eredetileg a
gazdasági hatalmon alapuló presztízs csoportképző
jelentőségét emelte ki e fogalom kapcsán).³¹ Lényegében erre a fogalmi megközelítésre épít a
nemzetközi szociológiai státus-irodalom. Lényeges
különbség a két megközelítés között, hogy Kolosi
Tamás (1984) például az életfeltételek minden re-
leváns elemét belefoglalja definíciójába, nem csak a
munka, a gazdaság világától függő tényezőket.

29 A magyar egyetemeken a legtöbb szocio-
lógus hallgató ezekkel a bevezető sorokkal találkozik
Andorka Rudolf könyvében a társadalom szerkezetének
alapfogalmait illetően: „*A társadalomszerkezet és rétegző-
dés, valamint a hozzájuk kapcsolódó társadalmi osztály,
réteg, státuszcsoporthoz stb. fogalmakat távolról sem használ-
ják egységesen a világ szociológiai irodalmában*” (Andorka
2006:156). De Anthony Giddens tankönyvének olvasói
sem lesznek sokkal okosabbak – legfeljebb a kezdeti bi-
zonytalanságuk csökken ezektől a mondatoktól: „*Érde-
mes úgy elképzelni a rétegződést, mint a kőzetek geológiai rétegeit
a föld kérgében. A társadalmak eszerint hierarchiába ren-
dezett rétegekből állnak, a kiváltságos rétegekkel a hierarchia
csúcsán, és a hátrányos helyzetűekkel az alsóbb szinteken*”
(Giddens 2008:237).

30 Lásd például Lenski 1999:315-321.

31 Lásd: Weber 1946.

Többé-kevésbé közmegegyezéssel használja a nemzetközi szakirodalom az 1930-as évek óta a *társadalmi rétegződés* fogalmát is, amely a marxi osztályfogalom egyik alternatívája volt (a „réteg” fogalmának bevezetése a szociológiába elsősorban Theodor Geiger nevéhez fűződik). Legáltalánosabb értelemben a társadalmi rétegződés a társadalomban élő egyének és csoportok hierarchikus rangsorolásának módja. A lényegi különbségek e fogalom operacionalizálása során kerülnek elő.

A *társadalmi struktúra* fogalmával kapcsolatban viszont még ilyen legáltalánosabb közmegegyezésről sem beszélhetünk.³² Rendkívül sokféle megközelítés ismert, ezeknek a csoportosítása is komoly feladat. Példaként álljon itt Peter Blau kísérlete, amelyet az Amerikai Szociológiai Társaság 1974. évi kongresszusára készített (Blau 1976). Egyfajta behaviorista megközelítésben a társadalmi viszonyok konfigurációjaként, a pozíciók és a szerepek együtteseként értelmezik a társadalmi struktúrát (Coleman, Homans és Merton). A funkcionalista megközelítés szerint a társadalmi struktúra az értékek és normák intézményesültsége, az az alap, ahonnan az emberek magatartása és kapcsolatai absztrahálhatók (Parsons, Lipset és Bottomore). A harmadik megközelítés az emberek differenciált társadalmi pozícióinak sokdimenziós terét tekinti a társadalmi struktúrának (Coser, Lenski és Blau).

A másik alapvető különbség abban mutatkozik, hogy a társadalom alegységei közötti viszony *valóságos társadalmi viszony*, vagy egy elméleti modell elemei közötti *logikai viszony* (Radcliffe-Brown az egyik, míg például Lévi-Strauss a másik álláspontot képviseli). További csoportosítási szempont a struktúra-felfogások között a *súlypont*: vagy az elsődleges csoportokon belüli személyközi kapcsolatok *mikroszociológiai* elemzésére koncentrálnak (ide sorolható Homans csereelmélete, vagy Merton státuskészlet- és szerepkészlet-elemzése), vagy a társadalom egészének különböző részei közötti kapcsolatokat a részek differenciálódása alapján magyarázza (ez utóbbi *„makroszociológiai”* megközelítésre példa Parsons vagy Marx rendszere).

Megállapítható, hogy az egyes konkrét társadalmi stratifikációs kutatások *nem mindig köthetők világosan valamely megközelítési szinthez*: egyes kutatók – szinte „öntudatlanul” – felváltva hasz-

nálják hol az osztályszerkezeti, hol a hierarchikus megközelítések valamelyikét, míg mások tudatosan dolgoznak a szintek kombinációjával. Tanulságos Robert Erikson és John Goldhorpe álláspontja e kérdéssel kapcsolatban: úgy gondolják, hogy bizonyos társadalmi jelenségek vizsgálata során „... *semmilyen abszolút értelemben nem élvez elsőbbséget egy osztályszerkezeti megközelítés egy hierarchikus szemben*”, sőt, *a kettő „összeegyeztethető” bizonyos kompromisszumok felvállalása mellett, de „... jó ok van arra, hogy minden egyes tanulmányban egyik vagy másik megközelítés előnyben részesüljön”* (Erikson–Goldhorpe 1987:30).³³

A társadalom tagozódásához kapcsolódó fogalmakat a *Kolosi Tamás által javasoltak szerint használjuk a továbbiakban*. Ha nem egyértelmű a megközelítés szintje, akkor a „tagozódás”, vagy a „stratifikáció” kifejezéseket alkalmazzuk. Kolosi az 1984-ben megjelent könyvében a következő csoportosítási lehetőséget javasolja:³⁴

Státuscsoportokba sorolhatjuk a nukleáris megfigyelési egységeket (egyének, családok) az egyenlőtlenségi rendszerben elfoglalt hely alapján, a definiáló dimenziók a releváns, társadalmi *értéktartalommal bíró különbségek* minél tágabb köre. *Rétegződésnek* nevezzük a viszonykijelölő kategóriák mentén kialakított csoportosítást, ez esetben a definiáló dimenziók lényegesen szűkebb köréről van szó, azokat az egyenlőtlenségeket vonjuk be, amelyek más egyenlőtlenségek okaiként nevezhetők meg. Végül *struktúrának* nevezzük a társadalmi újratermelési folyamatokban elfoglalt hely alapján való csoportosítást, azaz csak a legfontosabb, a társadalom életére *meghatározó jelentőséggel bíró* strukturális tényezőket vonjuk be modellünkbe. Az alábbi táblázat még szemléletesebbé teszi ezt a fajta megközelítési módot (lásd az *1. táblázatot*):

A tagozódás kutatásának – *Kolosi által javasolt* – logikája tehát a következő: ha ki tudjuk választani azokat a legfontosabb társadalmi egyenlőtlenségi tényezőket, amelyek minél teljesebb körben leírják a társadalom tipikus élethelyzet-csoportjait, ezek mentén az egyének és a családok státuscsoportokba rendezhetők (a hasonló paraméterekkel leírható

32 Rudolf Kreckel kiemeli például, hogy az amerikai szociológiában a „class” nem ugyanazt jelenti, mint a németben a „Klasse” szó (Kreckel, R.: *Klassenbegriff und Ungleichheitsforschung*, eredeti megjelenése: 1990. – idézi: Andorka Rudolf 1994:65.)

33 A szerzők álláspontja szerint az empirikus vizsgálatoknál „megfelelően nagy elemszám esetén” a különböző szintű megközelítések összeegyeztethetőek, mégpedig úgy, hogy az egyes osztályokon belül elkülöníthetők az egyes réteg- vagy státuscsoportokhoz tartozók.

34 Lásd részletesebb kifejtését Kolosi Tamás: *Státusz és réteg. (Rétegződés-modell vizsgálat III.)* című könyvének 6-9. lapjain.

1. táblázat: A társadalom tagozódásának kutatási folyamata

Előfeltételek (elméletek, paradigmák)		Az egyenlőtlenségek dimenziói	A viszonykijelölő kategóriák	A társadalmi újratermelés mechanizmusai
Empirikus elemzések	Nukleáris megfigyelési egységek (egyének, családok)	↓ Státuscsoportok	↓ Rétegződés	↓ Struktúra
	→	→	→	

Forrás: Kolosi 1984:8

vizsgálati alapegységek alkotják az egyes *státuscsoportokat*,³⁵ vagy „élethelyzet-csoportokat” – lásd ennek részletes leírását: Kolosi 1982b, 1984, 2000). Ha ki tudjuk választani azokat a viszonykijelölő kategóriákat, amelyek alapján elkülönített csoportok a legjobban illeszkednek a státuscsoportokkal jellemzett egyenlőtlenségi rendszerhez (a társadalmi rétegek³⁶ csoportjaihoz jutunk – a Ferge-féle rétegződésmódel megítélésünk szerint sok szempontból e kísérlet „legkiérlelőbb” változata; Ferge 1968). Végül, ha fel tudjuk tárni a társadalmi viszonyok újratermelődéésének folyamatát, illetve az ezt meghatározó tényezőket, akkor ezek mentén kijelölhető egy olyan csoportszerkezet, amely a legjobban illeszkedik a társadalom rétegződéséhez (a strukturális csoportok – vagy társadalmi osztályok³⁷ – rendszere építhető így fel – itt Kolosi „L-modelljét” említhetjük; Kolosi 1982a).

35 Andorka tankönyvében Kolosi Tamás definícióját veszi át: „... a státuscsoport az olyan egyének vagy családok csoportja, akik az általa [Kolosi] használt hét dimenzióban együttvéve hasonló helyzetben vannak” (Andorka 2006:158).

36 Tanulmányos Andorka réteg-definíciója is: „Társadalmi rétegnek nevezük a foglalkozás, iskolai végzettség, lakóhely, a jövedelem nagysága, stb. alapján definiált társadalmi kategóriát” (Andorka 2006:158).

37 Andorka interpretációjában ez így alakul: „Társadalmi osztályoknak nevezük a termelőeszközökhöz való viszony alapján definiált társadalmi kategóriákat... Az osztályfogalmat az újabb szakirodalomban néhány szerző kiterjeszti egyrészt olyan módon, hogy a munkahelyi viszonyok alapján megkülönböztethető kategóriákat (például vállalati vezetőket, felsőszintű szakembereket és munkásokat) is osztályoknak nevezi, másrészt olyan módon, hogy nemcsak a termelőeszközök tulajdonosait, hanem az azok fölött rendelkezőket (vállalati vezetőket) is különálló, az egyszerű alkalmazottaktól megkülönböztethető osztályokként kezeli” (Andorka 2006:157-158).

(2) A négydimenziós rétegződés-modellünk kialakítása

Arra tettünk kísérletet 2006-ban, hogy egy olyan magyarázó rétegződésmódel körvonalait vázoljuk fel, amely *figyelembe veszi* az előbbi cikkünkben elemzett *új társadalmi jelenségeket* (az „individualizálódó-reflexív” folyamatok stratifikációs hatásait). Itt utaltunk Wallace (1998, 2006) a „társadalomszerkezeti szemlélet” és az „individualizáció elmélet” egyeztetésének kísérletére; de ugyanígy Rudd és Evans (1998), illetve Du Bois-Reymond (1998), majd Winn és Dwyner (2006) hasonló jellegű kérdésfelvetései is ide sorolhatók. Talán az egyik legátfogóbb leírásával találkozunk e jelenségkörnek (legismertebb elnevezése: „*Life-course perspective*” – „életpályák-perspektíva”; Wallace-Jones 1992) Martin Kohli közel három évtizeddel ezelőtt megjelent tanulmányában (1985), majd fontos elemekkel egészíti ki elméletét egyik legutóbbi (2007) elemzésében.

Kutatási célkitűzéseink szempontjából a következő megállapítását különösen fontosnak gondoljuk: „Az életút jelentősége, mint társadalmi intézmény nagymértékben megnőtt az elmúlt évtizedekben; míg régebbi rendszerekben csak a státusz egy kategóriája volt, most az egyik legalapvetőbb strukturális jellemzővé vált” (Kohli 2007:255). Ez a fejlődés – megítélés szerint – egy olyan „általános folyamat” részét képezi, amelyben a társadalom tagjai „*felszabadultak státusz, a származás és a család kötelekéből*”, így mára „*az egyén vált a társadalmi élet alapegységévé*” (uo.). Az életpályák (nevezik életutaknak, életciklus-modelleknek is) ezen felfogása jól megfigyelhető „*súlypont-eltolódást*” eredményezett a társadalomkutatók szemléletmódjában – és kialakultak azok a speciális módszerek is, amelyek lényegét Hareven így foglalja össze: „*Az életpályákat tanulmányozó szociológiai felfogás a történelmi feltételek kontextusába ágyazva kísérli nyomon az*

emberi élet során állandóan változó egyéni és kollektív családi magatartás kölcsönhatását” (1982:6). Jelenleg is olyan összetett és szerteágazó kutatások folynak e kérdéskörben világszerte, hogy még elnagyolt áttekintésük is meghaladná e dolgozat kereteit (lásd erről pl. Winn-Dwyner 2002-es tanulmányát, vagy az egyik legnagyobb ilyen jellegű nemzetközi vállalkozásról, a Globalife Projektéről Blossfeld és Hofmeister 2005-ben született összefoglalóját). A magyar modern szociológiai szakirodalomból elsősorban Szélnyi Iván és Manchin Róbert 1990-ben megjelent tanulmányára hivatkozhatunk, akik a „*megszakított polgárosodás*” elmélete kapcsán írnak az „életutak” fontosságáról (a ’70-es évek magyar falusi társadalmában a „vállalkozóvá válás” folyamatát elemezve).

Modellépítő logikánk a következő lépéseket foglalta magába:³⁸

– Első lépésként egy olyan *taxonomikus*, majd magyarázó modellt alakítottunk ki, amelyek a stratifikációs tényezők egy lehetséges felépítési logikai sémáját alkotják. Adataink révén – a 25-29 éves magyar fiatalokra vonatkozóan – elkészítettük e modellek operacionális változatát: a négy stratifikációs tényező (az „*életciklus-elemek*”, a „*réteghelyzet-elemek*”, a „*háttér-elemek*”, végül az „*előzmény-elemek*”) egy olyan részletes attribútum-rendszerét, amelyek mentén elvégezhetjük az egyes magyarázandó változók konkrét oksági elemzését.

– Egy példán – „*beilleszkedés az információs társadalomba*” – bemutattuk, hogy ez a modell egy átfogó, ugyanakkor „*érzékletes*” leírását adhatja egy fontos társadalmi egyenlőtlenségi viszonyrendszernek. Ennek során tesztelhetjük azt a *páros teljes faktoriális modellünket*, amely megfelelő elemzési eljárást kínál a többdimenziós elméleti modellünk empirikus felépítésére.

– Ezt követően – további 17 életmód-életminőség elem bevonásával – elvégeztük azt a „*visszacsatolást*”, amely révén a stratifikációs indikátorok attribútumainak kétféle összevonását valósítottuk meg: a „*dominánsan deduktív*” és a „*dominánsan induktív*” csoportosításokat. A kétféle összevonási kísérletünkkel azt is próbára tettük, hogy a definíciós módszer *ennyiben befolyásolja* a végeredményt: mely stratifikációs tényező *ennyiben képes* magyarázni az egyes magyarázandó változók szóródását. Ezt az összetett *négydimenziós teljes faktoriális modell* révén elemeztük.³⁹

– Végül a két eljárás egy kombinált változata révén azt is elemeztük, hogy az életmód-életminőség szempontjából a legkedvezőbbnek és a legkedvezőtlenebbnek tekinthető csoportok a *négy stratifikációs ismérv mely attribútumainak kombinációival* jellemezhető, majd az egyes „*életminőség-csoportok*” legjellegzetesebb attribútum-kombinációinak leírására is példát adtunk.⁴⁰

Mindezek alapján az empirikus adatelemzés egy olyan *logiko-empirikus sémáját* alkottuk meg, amely viszonylag könnyen rekonstruálható más kutatásokban is: mely kérdéseket kell feltenni, mely stratifikációs attribútumokat hogyan érdemes kombinálni, hogyan lehet ezeket az eszközöket a fontosabb társadalmi egyenlőtlenségi viszonyok oksági kapcsolatainak elemzésére felhasználni. Az alábbiakban e modell-alkotó folyamat *néhány tanulságos elemét* ragadjuk ki csupán.

Először tehát *kialakítottuk taxonomikus modellünket*, amely az elméleti modellünk legfontosabb elemeit, a „*strukturális paramétereket*” foglalja magába. De mik is ezek a paraméterek? Ennek tisztázása érdekében áttekintettük a társadalmi rétegződés szempontjából releváns változókat (paramétereket), illetve azok fontossági struktúrájában bekövetkezett változásokat. Peter M. Blau nyomán⁴¹ Angelusz Róbert által javasolt – finomabb – tipológiát⁴² alapul véve egy új csoportosítási szempontrendszert alakítottunk ki.

Angelusz a változók Blau-féle „*kétosztatú tipizálását*” (a „*nominális*” paraméter a másság, az egymásmellettség, míg a „*graduális*” a több-kevesebb relációk kifejeződése) sok esetben tarthatatlannak gondolja. Problematikus például – megítélése szerint – a termelési javak graduális besorolása („*tulajdonnélküliség–kis tulajdon–nagyobb tulajdon*” fokozatok), holott a tulajdonnélküliség és a tulajdonnal való rendelkezés bármely foka között lényegesebb társadalmi különbség van, mint a tulajdonlás fokozatai között. De hasonló problémákat vet fel például a választójoggal való rendelkezés besorolása: *nominális vagy graduális paraméterről van-e szó?* „*Az elemzett példák jelzik, hogy a nominális és a graduális paraméterek nem vagylagosak, és az utóbbiak nem azonosíthatók a társadalom vertikális fokozataival. E megfigyelések alapján célszerűnek látszik a paramétereknek egy árnyaltabb, négy típusba sorolható felosztása*” – fogalmaz a szerző (Angelusz 2000:42).

38 Lásd erről bővebben: Kabai 2006:99-109.

39 Következő cikkünkben egy konkrét empirikus elemzés révén bemutatjuk a teljes faktoriális modell működését és a két „összevonási eljárás” logikáját is.

40 Lásd erről bővebben Kabai 2006:198-202.

41 Lásd Blau, Peter: *Inequality and Heterogeneity*. 1973. Idézi: Angelusz 2000:41.

42 Lásd Angelusz 2000:39-58.

2. táblázat: A strukturális paraméterek – Angelusz Róbert javasolta – új típusai:

Paraméterek	Emergens	Nominális	Hierarchikus	Graduális
A hierarchikus tagolódás: (van: + , nincs: -)	+	-	+	-
Éles választóvonal (van: + , nincs: -)	+	+	-	-

Forrás: Kabai 2006:100.

Tekintsük át Angelusz Róbert modelljét (lásd a 2. táblázatot):

Az „emergens” változók hierarchikus viszonyokat feltételeznek, ahol az egyes fokozatok között éles határvonalak vannak (pl. a termelési javak tulajdona). A „nominális” paraméterek esetében szintén erőteljesen kirajzolódnak a határvonalak, de a csoportok között csak a másság relációja érvényes (pl. a nem). A „hierarchikus” változók folytonosak, nem határozhatóak meg éles határvonalak (pl. a jövedelem), míg a „graduális” paraméterek nem tartalmaznak egyértelmű kedvezőbb-hátrányosabb helyzeteket, és ez esetben sincsenek határvonalak (pl. az életkor).⁴³

Az alábbiakban – Angelusz Róbert tipológiáját továbbfejlesztve – a vizsgálati alanyok döntési lehetőségei és késztetései alapján elkülöníthető csoportokra teszünk javaslatot a meghatározó strukturális indikátorok körében. Itt is kiemeljük, hogy a csoportosításban definiált kategóriák határai térben és időben, társadalmi helyzet, kultúra szerint *változóak*, azaz alábbi csoportosításunk mindig „itt és most” érvényes:

1. *Nincs egyéni döntési lehetőség*, ill. minimális, kis arányban fordul elő, más néven – Blau szóhasználatával élve –, „veleszületett” attribútumok. Ide soroljuk a megkérdoztetek nemét, társadalmi származását (a szülők helyzetét), az életkort, a etnikai hovatartozást. Ha történnék is egyedi kísérletek bizonyos veleszületett, biológiaiilag determinált tulajdonságok megváltoztatására, megállapítható, hogy ezek az attribútumok az egyének döntő többsége esetében változatlanok, vagy befolyásolhatatlanok életük során.⁴⁴

43 Természetesen további felosztások is elképzelhetők az attribútumok univerzumában: pl. „ok – okozat”, „előzmény – következmény”, „időben változó – maradó” stb.

44 Manapság vannak rá példák, hogy egyesek sikeresen törekcszenek nemük megváltoztatása átoperálással, a transzvesztita mozgalmak stb. Az egyéni múlt, a származás „átkozmetikázása”, megtagadása sem ismeretlen.

2. *Van egyéni döntési lehetőség*. Vegyük sorra azokat a strukturális indikátorokat, amelyek kívül rekedtek a fentiekben vázolt körből, amelyek esetében tehát közel sem ilyen egyértelmű az egyének életében az egyes tényezők megváltoztathatatlan-sága, az egyéni befolyás lehetőségeinek teljes hiánya. A – társadalmi egyenlőtlenségek szempontjából releváns – indikátoroknak ezt a körét Blau az egyén „szerzett” attribútumainak nevezi. Ezekre a tényezőkre tehát az jellemző, hogy van lehetőség az egyének szintjén is – belső vagy külső késztetések, kényszerek, a kínált, ösztönzött, javasolt vagy éppen tiltott eszközökkel – ezek megváltoztatására. Ennek a *lehetőségnek, késztetéseknek a foka* szerint tovább bonthatjuk ezen indikátorok csoportját, melyben elkülöníthetjük az „elsődleges” és a „másodlagos döntési mezőket”:

2.1. Az „elsődleges döntési mező” attribútumai: ahol az egyén döntési lehetőségei nagyok és/vagy a késztetések, kényszerítő körülmények is erősek. Olyan „kihívások” ezek, amelyekkel a mai magyar társadalomban szinte kivétel nélkül mindenki szembesül: iskolaválasztás, munkába lépés (erőteljes társadalmi késztetésekkel párosulva), párválasztás, gyermekvállalás (társadalmilag és biológiaiilag kódolt szükségletek). Külön osztályba soroljuk ezeket az *életeseményekhez kötődő* attribútumokat, melyek az életkor előrehaladtával a társadalmi, biológiai és egyéb késztetések révén meghozandó döntésekként merülnek fel előbb-utóbb, az emberek többségének életében, konszolidált társadalmi környezetben. Nem vizsgáljuk itt a hozott döntések mögötteseit: azaz, hogy ezek a döntések mennyire tudatosak, ill. mennyire „öztönösek”, önkéntelen reflexiók.⁴⁵

Az életkor „eltitkolása” a viselkedési minták radikális változásaival nehezebben felderíthető egyes esetekben (pl. a „hippy-mozgalom”, a „beat-nemzedék” ötvenes éveibe került tagjainak viselkedése), de vannak biológiai kísérletek is az életkor „megváltoztatására” (konzerválással, „hibernálással”). A etnikai hovatartozás esetében sem ismeretlenek – természetesen – a „módosítási” kísérletek pl. kozmetikai beavatkozásokkal, átalakító műtétekkel (lásd Michael Jackson sajátos történetét).

45 Lásd erről részletesebben pl. Csontos 1998.

2.2. A „másodlagos döntési mező” attribútumai: ahol az egyéni döntésekre ugyan van lehetőség, de ennek erőssége, a késztetések jellege, motiváló, kényszerítő ereje lényegesen gyengébb, mint az előző csoportba sorolt (minden más, a fentiekbe be nem sorolt változó – pl. lakóhely, jövedelem, vagyoni helyzet stb. – ide sorolandó).⁴⁶

Egy példa-soron keresztül mutatjuk be a releváns társadalom-tagozódási indikátorok – fentebb vázolt – lehetséges új csoportosítási sémáját (ld. 3. tábl.).

Adatelemzési eljárásunk kialakítása során arra törekedtünk, hogy – a három új típus elkülönítése mellett – minél magasabb mérési szintre jussunk az egyes szociológiai indikátorok megalkotásakor. Nyilvánvaló, hogy egyes elemi mutatók (mint ezt a fenti táblázatunkban felsorolt példák is bizonyítják), szociológiai „természetüknek fogva” különböző szinten mérhetőek. Ezek összehangolása, felértékelése komoly metodológiai kihívás minden kutató számára. Arra tettünk kísérletet, hogy az elemi változók olyan csoportosítását végezzük el, amelyek egyrészt megfelelnek az elméleti előfeltevéseinknek (vagyis szociológiai szempontból összetartozó elemek kerüljenek egy-egy indikátor-osztályba), másrészt a belőlük megalkotott aggregált változók minél magasabb mérési szintre kerüljenek (lehetőleg hierarchikus, vagy graduális jellemzőkkel bírjanak).

46 *Nehéz meghúzni a határvonalat az „elsődleges” és a „másodlagos döntési mező” között, de igen nyilvánvaló, hogy például a vallással kapcsolatos „döntések” mennyire más jellegűek, mint a tanulás vagy a munkábaállás „kérdései” a mai magyar társadalomban. A legtöbb ember életében napjainkban már fel sem vetődnek azok a társadalmi „kényszerek”, amelyek korábban állásfoglalásra készítették őket, hogy hisznek-e Istenben, vagy sem illetve, hogy melyikben. Viszonylagos szabadsággal eldönthető: egyáltalán „foglalkozik-e” ezzel a kérdéssel, hogy „választ-e vallást magának” egy mai fiatal. Hasonló módon a tulajdonlással kapcsolatos döntések a legtöbbünk életében fel sem vetődnek. Úgy is fogalmazhatunk, hogy ez utóbbiak – „itt és most” – nem általános életesemények, míg például a munkábaállás vagy a tanulás felfogásunk szerint az. De például a lakóhely-változtatás esetében is felmerülhet a kérdés, hogy az „elsődleges” vagy a „másodlagos” döntési mezőbe soroljuk-e. Megítélésünk szerint ez elsősorban úgy dönthető el, hogy összevetjük egy adott társadalomban az egyes „életmód-változási tényezők” – pl. gyermekvállalás, házasodás, lakóhely-változtatás stb. – gyakoriságát az adott alappopulációban, és amelyek a legnagyobb gyakorisággal előfordulnak, azok esetében „nagyobb kényszerítő erőt” feltételezünk, így az „elsődleges döntési mezőbe” soroljuk. Ez a mozzanat is felhívja a figyelmet arra a problémára, hogy a két „döntési mező” közötti határvonalak igen esetlegesek, időben és térben változnak.*

Figyelemmel a Blau-féle felosztás Angelusz Róbert által továbbfejlesztett tipológiájára, kiegészítve az individualizálódó-reflexív koncepcióknak szempontrendszerét képviselő új dimenzióval („döntési mezők”), megalkottuk azt a tipológiánkat, melynek operacionalizálása révén kialakul egy új, többdimenziós magyarázó modell. Ennek taxonómikus sémáját (az egyes „összetartozó” indikátorok csoportokra bontását) tartalmazza következő táblázatunk (lásd a 4. táblázatot).

Mindhárom lényeges tényező (az „előzmények”, a „háttér-elemek” és az „életút-elemek” indikátorcsoportjai) valamint a „réteghelyzet” elemi indikátorai alapján egy-egy – manifeszt – aggregált változót képeztünk, melyeket egy összefüggő empirikus magyarázó modellbe illesztettünk. Adatainkat az Ifjúság 2000 kutatás 8.000 fős, a magyar fiatalokra reprezentatív adatbázisából merítettük, melyből a 25–29 éves magyar fiatalokra vonatkozó részmintát emeltük ki.⁴⁷ A következőkben magyarázó modellünk empirikus eredményei mutatjuk be.

(2.) A „többdimenziós rétegződésmodell” empirikus alkalmazása

A kidolgozott empirikus elemző modellünk („teljes faktoriális modell”)⁴⁸ logikája, matematikai-statisztikai elvárásai szempontjából arra törekedtünk, hogy olyan aggregált magyarázó változókat készítsünk, amelyek – a különböző mérési szintek problémáit áthidalva – egységesen nominálisak, míg a magyarázandó változók graduálisak. Az elemzés során azt reméltük, hogy a magyarázó változók attribútumai között – a magyarázandó változók mentén – kirajzolódik majd egyfajta hierarchia („több-kevesebb, jobb-rosszabb, előnyösebb-hátrányosabb” stb. relációk). Mindezek eredményeképpen kialakítható egy társadalom-tagozódási

47 A KSH és a Nemzeti Ifjúságkutató Intézet 2000. őszén készítette adatfelvételeit a magyar 15–29 éves népességből egy 8.000 fős véletlen mintát véve, sztenderdizált kérdőívek segítségével kérdezőbiztosok bevonásával. A 25–29 éves részmintánk 2553 fős. Ezt a redukciónál azért voltunk kénytelenek elvégezni, mert a fiatalabb korcsoportok esetében az egyes életesemények jelentős része még nem következett be, és nincsenek információink a tervezett időpontokra (más ifjúságszociológiai adatbázisokban ilyen kérdések is szerepelnek). Lásd bővebben: Szabó–Bauer–Laki 2002.

48 Lásd részletesebb leírását a cikksorozatunk harmadik darabjában! Itt csak egy „páros modell” eredményeit ismertetjük.

3. táblázat: Példák az új csoportosítási szempont alkalmazására – Angelusz Róbert terminológiáját felhasználva

	Emergens	Nominális	Hierarchikus	Graduális
1. „veszülített” attribútumok	veszülített fogvatékosság	nem	szülők iskolázottsága	életkor
2.1. „elsődleges döntési mező-be” tartozó attribútumok	gazdasági aktivitás	családi állapot	iskolázottság	gyermekszám
2.2. „másodlagos döntési mező-be” tartozó attribútumok	tulajdon	vallás	jövedelem	lakóhely lélekszáma

Forrás: Kabai 2006:102.

4. táblázat: A „magyarázó modellünk” főbb összetevői (taxonomikus modell):

Forrás: Kabai 2006:103.

„VELESZÜLETETT” INDIKÁTOROK:	„ELŐZMÉNYEK”: 1 – Szülők gazdasági, vagyoni helyzete, foglalkozása, iskolázottsága („Réteghelyzetük”) 2 – Lakóhely születésükkor 3 – Testvérek száma 4 – Egyéb „veszülített előzmény” indikátorok
	„HÁTTÉR-ELEMEK”: 1 – Nem 2 – Életkor 3 – Egyéb „veszülített háttérelemek”
„MÁSODLAGOS DÖNTÉSI MEZŐ” INDIKÁTORAI:	4 – Jövedelmi, fogyasztási státusz 5 – Lakóhely 6 – Egyéb „másodlagos döntési mezőbe tartozó háttérelemek”
„ELSŐDLEGES DÖNTÉSI MEZŐ” INDIKÁTORAI:	„ÉLETÚT-ELEMEK”: 1 – Iskola életút] [→ választás „RÉTEGHELYZET”] 2 – Foglalkozási életút] 3 – Párkapcsolat 4 – Cserkekvállalás 5 – Egyéb „életút” elemek

modell, elkülöníthetők azok a rétegek, amelyeket az – immáron – hierarchikus három plusz egy magyarázó dimenzióban („előzmények”, „háttér-elemek”, „életút-elemek” és „réteghelyzet”) együttesen leírhatunk.

A „deduktív” és az „induktív” elemek szorosan összefonódtak munkánk során: deduktív logikával alakítottuk ki empirikus magyarázó modellünket, majd az elemzések során induktív úton állítottuk elő – a magyarázó változók attribútumainak sorbarendezése révén – a társadalmunk tagozódását leíró hierarchikus strukturális indikátorokat. Az egyes magyarázandó változók mentén kialakult sorrendeket, mint graduális változókat („sorrend-változókat”), hozzárendeltük a magyarázó változók egyes csoportjaihoz. Vagyis elérhettük a legmagasabb mérési szintet, mely segítségével (magasabb

rendű matematikai-statisztikai módszerekkel: klaszteranalízis, többdimenziós skálázás, stb.) kialakíthatjuk a négy dimenzióban a vizsgált populáció tagozódásának strukturális csoportjait.

A magyarázó modellünk⁴⁹ négy fő elemből épült fel. Részletes vizsgálat tárgyává tettük a magyarázó elemek kapcsolatrendszerét: hogyan kapcsolódnak az „előzmények” (a kibocsátó család jel-

49 Kísérletünk több vonatkozásában is kapcsolható Tóth István György „magyarázó modelljéhez”, amelyet a társadalmi érvényesülés, a gazdagodás és a szegényedés összefüggéseinek elemzésére készített. Lásd: Tóth2000. Különösen sokat merítettünk az anyagi jólét dimenzió-elemzéséből, bár más csoportosításokat és statisztikai elemző eljárást alkalmaztunk (ugyanakkor eredményeink tesztelése során hasznos segítséget nyújtott számunkra is a logisztikus regressziós modell).

lemzői – modellünkben a magasabb társadalmi státusúszülő státusmutatója)⁵⁰ a „háttér-elemekhez” (lakóhely, fogyasztási státusz, nem alapján – logikai úton kialakított – tipológia csoportjaihoz), illetve az „életút-elemekhez” (az iskolai befejezése, az első munkábaállás, a házasság/tartós párkapcsolat és az első gyermek megszületése bekövetkezésének mutatói mentén elkészített klaszter-csoportok rendszeréhez). Beiktatunk egy „kontrollváltozót” is negyedik elemként alapmodellünkbe, mely a hagyományos társadalmi rétegződés-indikátora a megkérdezettek,⁵¹ mellyel azt vizsgáljuk, hogy az életút-elemek, vagy a réteghelyzet mutatója képvisel-e nagyobb magyarázó erőt a magyarázandó változóra.

Végül – nomotetikus modellünk „kvázi idiografikus kiegészítése” érdekében (nem hisszük, hogy „mindent, ami biztos, hogy nem lényegtelen” az adott kérdés vizsgálatakor, be tudunk vonni modellünkbe) – számba vettük azoknak a változóknak is a magyarázó erejét, amelyek eddig nem kerültek bevonásra, de erős magyarázó erővel bírnak a vizsgált magyarázandó változóra. A rendelkezésünkre álló „kiegészítő elemek” köre igen tág volt: az *Ifjúság 2000* adatbázisa számtalan olyan adatot tartalmaz, amelyek – némi összevonás, átalakítás után – az egyes magyarázó modellbe érdemben beilleszthetők. Több mint félszáz indikátorral dolgoztunk, melyek közül – természetesen – csak azokat vettük figyelembe, amelyek hatása addigi empirikus tapasztalataink és elméleti előfeltevéseink szerint szociológiailag érdemben interpretálhatóak.

Elemzési eljárásunk „alkalmasságának bizonyítása” érdekében a 25–29 éves magyar fiatalok életének olyan meghatározó jelentőségű jellegzetességeit vettük sorra, amelyeket az életmód, életminőség

adekvát indikátorainak tekintünk⁵². A következőkben csupán egyet ragadunk ki: azt mutatjuk be – egy ábra segítségével –, hogy a válaszadók *internet-használatát* mennyiben magyarázzák a rétegtképző tényezők.

Ábránkon az egyes magyarázó változók Éta értékeit közöljük („A értékek”) a magyarázandó változóra, majd megvizsgáljuk a Béta értékeket is változó-páronként. Miután elsősorban arra vagyunk kíváncsiak, hogy az életciklus-tipológiánk milyen magyarázó erőt képvisel önmagában, a másik két magyarázó változóhoz és a „kontroll-változóhoz” (a társadalmi státusz indikátorához) képest, a páronkénti Béták értékeit összehasonlítjuk az életciklus-változónk Éta értékeivel (ezek ábránkon a „B értékek”).⁵³ Tanulságos a háttérelmek esetében is a B érték alakulása, így ezt is közöljük ábránkon. E mellett közel félszáz – még a modellekbe be nem vont – kiegészítő változó hatásait is sorra vettük. Ábránkon csak azt a négyet szerepeltetjük, amelyek erős szignifikáns hatást mutattak (Éta-értékek nagyok voltak, és az „F függetlenségi próbát” is kiállták 95 százalékos megbízhatósági szinten).

Adataink azt mutatják, hogy az *életútelelemek a második legnagyobb magyarázó erővel bíró indikátorunk* (ábránkon a réteghelyzet mutatójának Éta-értéke 0,57, míg az életútelemeké 0,52). Az Internet-használatot legerősebben tehát a megkérdezettek *hagyományos társadalmi státusz mutatója* magyarázza. Az életesemények indikátora ennél gyengébb statisztikai magyarázó erővel bír. Miután

52 Ezek a következők voltak: 1. Beilleszkedés az E-társadalomba; 2. A drog használata; 3. Hány gyermeket szeretne?; 4. Különóra (korábban); 5. Művelődési intézmények látogatása; 6. „Kapcsolati tőke” (befolyásos kaps.); 7. Baráti kapcsolatok erőssége; 8. A kapcsolatok hasonlósága; 9. Nyelvtudás; 10. Politikai érdeklődés; 11. Előítéletesség; 12. Szórakozás (intézmények látogatása); 13. Egészségi állapot; 14. Volt-e már munkanélküli?; 15. „Vesztes” vagy „nyertes”?; 16. Elégedettség jelenlegi helyzetével; 17. Tervei megvalósulási esélyei; 18. Egyetért-e az EU-csatlakozásunkkal?

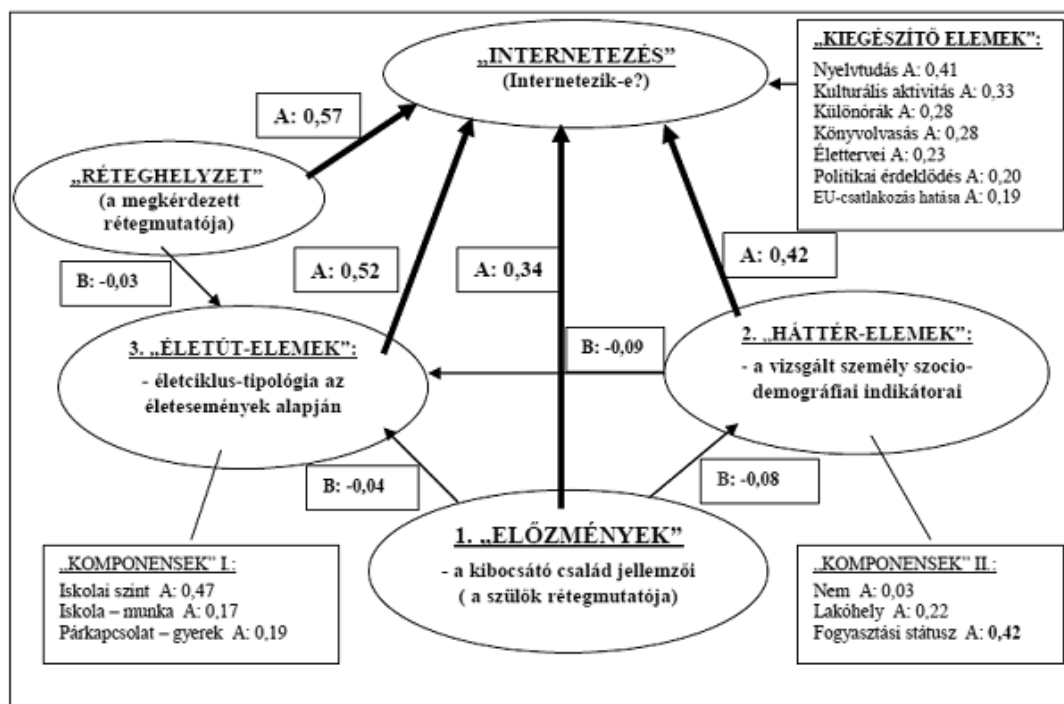
53 A „páros teljes faktoriális modelljeinkben” az „A értékek” (Éták) az „ok” változók magyarázó erejét fejezik ki (az „okozat” változó” szóródásának mekkora hányadát magyarázzák). A „B értékek” azt mutatják meg, hogy az életút-elemek hatása mennyiben csökken a páros kölcsönhatások kiszűrése után. Kiszámítása úgy történik, hogy a Bétából kivonjuk az Étát, azaz a negatív B érték azt mutatja, hogy a Béta mennyivel kisebb, mint az Éta – ezt nevezzük „interferenciának”. (A Béták azt mutatják meg, hogyan változik az „ok” indikátor magyarázó ereje, ha más „ok” változók kölcsönhatásait is figyelembe vesszük.) Lásd erről bővebben: Székelyi–Barna 2002.

50 A szülők társadalmi státuszmutatóját a foglalkozásuk és legmagasabb iskolai végzettségük alapján konstruáltuk logikai úton, majd egy (a megkérdezett nyelvtudása, számítógép- és Internet-használata, középiskolás korában a különórák száma, a háztartása fogyasztási státusza, valamint a kapcsolati tőke indikátorai alapján képzett) „kontrollváltozó” révén rendeztük sorba az apa és az anya státuszmutatóit. Ezt követően a kontrollváltozó szerint magasabb érték képviseli „a szülők magasabb társadalmi státuszmutatóját” (egy „hierarchikus veleszületett” paramétert alakítottunk ki tehát).

51 A megkérdezett társadalmi státuszmutatóját iskolázottsága, gazdasági aktivitása és foglalkozása alapján szintén logikai úton konstruáltuk (hasonló módon az „előzmény” indikátorához, ez esetben is elkészíthető a változó hierarchikus formája).

1. ábra: Az internetezés vizsgálatának „páros teljes faktoriális modelljei” (az A: Éta-értékek, illetve B: a Béta értékek eltérései az Étáktól)

Forrás: Kabai 2006:153. („Ifjúság 2000” 25-29 éves alcsoportja, N=2.553 fő)



mindkét változó felépítésekor nagy szerepet játszott az iskolázottság, nem meglepő, hogy a hagyományos státuszmutató bizonyult „sikerebbnek” (az iskolázottság – vagy modellünkben: iskolai szint – változójának erős hatása jól kitűnik a Komponensek I. elemből az ábrán: a mutató Éta-értéke 0,47, azaz kb. 22 százalékos magyarázó erővel bír). Ennek igen egyszerű a magyarázata. Miután a hagyományos stratifikációs mutató elemei általában szorosan kapcsolódnak az iskolai végzettséghez és annak mintegy következményeképpen előálló, a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyzethez, így evidens a magasabb magyarázó erő (szinte „megsokszorozódnak” az iskolázottság mutatójának hatásai).

Felvethető ugyanakkor az a kérdés, hogy vajon *ennyivel értünk meg többet* egy magasabb statisztikai magyarázó erővel bíró változó esetében? Valóban közelebb juthatunk a társadalmi jelenségek összefüggéseinek megértéséhez? Úgy gondoljuk, ha egy magyarázó változó hatása csupán azért magas, mert magába sűríti a legfontosabb tényező – jelen esetben az iskolázottság – következmény-változóit, akkor sok olyan magyarázó tényező *kívül reked a horizontunkon*, amely plusz adalékokkal szolgálna

az összefüggések megértéséhez. Úgy gondoljuk, hogy az *életesemények együttes vizsgálata éppen ezeknek a plusz magyarázó tényezőknek a bevonását teszi lehetővé*. Arra hívják fel a figyelmet, hogy – jelen esetben – az iskolázottsággal csak *részben összefüggő* tényezők (az egyéni életutak egyéb döntései-bukatói) hogyan *erősíthetik vagy gyöngíthetik* ezeket az iskolai életút során szerzett előnyöket és hátrányokat.

A korábbi cikkünkben említett többdimenziós matematikai statisztikai módszerek, az egyéb logikai („pontozásos”) eljárások, amelyek speciális látens és összetett manifeszt változóink, konstrukcióink előállítására, az összefüggések elemzésére szolgálnak, megítélésünk szerint *soha nem mentesítik a szociológust* az alól, hogy – szubjektívnek érzett – elméleti előfeltevéseit igazolja. Egyrészt a legtöbb esetben nem egyszerű, készen kapott modellel dolgozunk, ezeket a konstrukciókat lépésről lépésre kontrolláljuk, ha szükséges, kiigazítjuk (azaz arra törekszünk, hogy társadalomkutatóként *„ne vesszünk el ellenőrzésünket a matematikai statisztikai apparátus fölött”).* Másrészt minden esetben törekszünk arra, hogy bemutassuk: a létrehozott összetett változók, indikátor-együttesek nem mások, mint az elméleti fogalmaink társadalmilag releváns „empi-

rikus leképeződései”, illetve a szignifikáns empirikus kapcsolatok mögött szociológiailag értelmezhető, valós társadalmi összefüggések léteznek.⁵⁴

Összefoglalásul

– Eszközrendszerünk – reményeink szerint – az individualizálódó-reflexív társadalom egyes tényezőinek megfelelő vizsgálati módszere lehet: mérhetővé válnak az – *egyéni döntésektől erőteljesebben függő* – életutak eltérései és hasonlóságai, illetve ezek összefüggései az őket befolyásoló és az általuk befolyásolt tényezőkkel.

– Mindezek alapján *empirikusan jobban meggradaghatóakká*, valamelyest láthatóbbakká válnak az egyes társadalmi makrocsoportok, ezek generációk közötti újratermelődésének folyamatai, értelmezhetőbb lesz a társadalom tagozódását relevánsan befolyásoló hierarchikus (graduális) indikátorok.

– Választ remélünk kutatásunk azon alapkérdésére is, hogy mennyiben vagyunk kénytelenek az jövőben „*elhagyni a kutatási rutin ösvényeit*” empirikus vizsgálódásaink során.

Mindezeket a célkitűzéseinket – a fentebb említett hiányosságok, korlátok miatt – *csak részben tudtuk megvalósítani*. Nyilvánvalóvá vált számunkra, hogy – eszközeink tökéletesítése érdekében – további kutatásokat, kísérleteket kell még elvégeznünk. Ezek egyikét következő cikkünkben mutatjuk be.

Irodalom

- Andorka Rudolf 2006 *Bevezetés a szociológiába*. OSIRIS Kiadó, Budapest
- Angelusz Róbert 1999 szerk. *A társadalmi rétegződés komponensei*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.
- Angelusz Róbert 2000 *A láthatóság görbetükrői*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.
- Blau, Peter 1973 *Inequality and Heterogeneity*. Free Press, New York.
- Blau, Peter 1976 *Approaches to the Study of Social Structure*. London.
- Blossfeld, Hans-Peter – Hofmeister, Heather 2005 *Life Course in the Globalization Process*. Otto Friedrich University of Bamberg.
- Csontos László 1998 *A racionális döntések elmélete*. Osiris Könyvkiadó – Láthatatlan Kollégium Szemeszter könyvek. Budapest.
- Du Bois-Reymond, Marcus 1998 I don't want to commit myself yet: young people's life concepts. *Journal of Youth Studies*, 1:63-79.
- Erikson, Robert – Goldhorpe, John H. 1994 A kutatás elméleti alapja, adatai és stratégiája. In Andorka Rudolf – Hradil, Stefan – Peschar, Jules L. szerk. *Társadalmi rétegződés*. AULA Kiadó, Budapest.
- Ferge Zsuzsa 1969 *Társadalmunk rétegződése*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Füstös László – Meszéna György – Simonné Mosolygó Nóra 1986 *A sokváltozós adatelemzés statisztikai módszerei*. Akadémia Kiadó, Budapest.
- Giddens, Anthony 2008 *Szociológia*. OSIRIS Kiadó, Budapest.
- Kabai Imre – Pálvölgyi Miklós 1980 *A klaszterelemzés módszerei és alkalmazása*. MTA Szociológiai Kutatóintézet Módszertani Füzetek, Budapest.
- Kabai Imre – Pálvölgyi Miklós 1986 Tipológiai-készítés klaszterelemzés segítségével. Egy empirikus vizsgálat tapasztalatai. *Szociológia*, 3-4:531-542.
- Kabai Imre 1984 *A debreceni kisgyermekes családok életmódja*. Életmód tipológia klaszterelemzés segítségével. Bölcsészdoktori disszertáció. KLTE Debrecen.
- Kabai Imre 2006 *Társadalmi rétegződés és életemények. A magyar fiatalok a posztindusztriális korszakban*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.
- Kohli, Martin 1985 Die Institutionalisierung des Lebenslaufs: Historische Befunde und theoretische Argumente. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 37:1-29.
- Kohli, Martin 2007 The Institutionalization of the Life Course: Looking Back to Look Ahead. *Research in Human Development*, (4) 3-4:253-271.
- Kolosi Tamás – Rudas Tamás 1988 *Empirikus problémamegoldás a szociológiában*. OMIKK-Tárki, Budapest.
- Kolosi Tamás 1982a A strukturális viszonyok körvonalai. *Valóság*, 11:1-17.
- Kolosi Tamás 1982b Strukturúra, rétegződés, metodológia. In Várnai Györgyi szerk. *Elméletek és hipotézisek*. Társadalomtudományi Intézet, Budapest, 11-60.

54 Ezt az elvet követtük a korábbiakban is, amikor kidolgoztuk klaszterelemző eljárásunk *iteratív* alkalmazási modelljét. Lásd: Kabai-Pálvölgyi 1986. Lásd még ennek az elvnek a részletesebb kifejtését: Füstös-Meszéna-Simonné 1986; Kolosi-Rudas 1988; vagy Székelyi-Barna 2002.

- Kolosi Tamás 1984 *Státusz és réteg. Rétegződés-modell vizsgálat III. Társadalomtudományi Intézet, Budapest.*
- Kolosi Tamás 1987 *Tagolt társadalom. Struktúra, rétegződés, egyenlőtlenség Magyarországon.* Gondolat Könyvkiadó, Budapest.
- Kolosi Tamás 2000 *A terhes babapiskóta. A rendszer-váltás társadalomszerkezete.* Osiris Könyvkiadó, Budapest.
- Kreckel, Reichard 1990 *Klassenbegriff und Ungleichheitsforschung.* In Berger, Peter A. – Hradil, Stefan „Soziale Welt Sonderband 7: Lebenslagen, Lebensläufe, Lebensstile”. Göttingen.
- Lenski, Gerhard 1999 *Hatalom és privilégium. Elmélet a társadalmi rétegződésről.* In Angelusz Róbert I.m. 302-340.
- Rudd, Peter – Evans, Karen 1998 Structure and Agency in youth transitions: student experiences of vocational further education. *Journal of Youth Studies*, 1:39-62.
- Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László 2002 szerk. *Ifjúság 2000.* Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest.
- Székelyi Mária – Barna Ildikó 2002 *Túlélőkészlet az SPSS-bez.* TYPOTEX Kiadó, Budapest.
- Szelényi Iván – Manchin Róbert 1990 A családi mezőgazdasági termelés a kollektivizált gazdaságokban: három elmélet. In Szelényi Iván *Új osztály, állam, politika.* Európa Könyvkiadó, Budapest, 375-400.
- Tóth István György 2000 Előrejutás a társadalmi ranglétrán – egy magyarázatkísérlet. In Spéder Zsolt – Tóth Péter Pál szerk. *Emberi viszonyok.* Századvég Kiadó, Budapest, 223-246.
- Wallace, Claire – Jones, Gill 1992 *Youth, Family and Citizenship.* Open University Press, Buckingham.
- Wallace, Claire 1998 Social reproduction and school leavers: a longitudinal perspective. In Hurrelmann, Klaus – Engel, Ulrich eds. *The Social World of Adolescents: International Perspectives.* W. de Gruyter, New York.
- Wallace, Claire 2006 Ifjúság, család, polgárrá válás. In Gábor Kálmán szerk. *Ifjúságszociológia. Szöveggyűjtemény.* Belvedere Kiadó, Szeged, 269-278.
- Max Weber 1946 *Essays in Sociology.* (Wright Mills és Herbert Gert angol fordításában). Fair Lawn, Oxford University Press, 186-194.

Winn, Johanna – Dwyner, Peter 2006 Új irányok az ifjúsági életszakaszok átmenetének kutatásában. In Gábor Kálmán szerk. *Ifjúságszociológia. Szöveggyűjtemény.* Belvedere Kiadó, Szeged, 249-268.

Absztrakt

Cikksorozatunk második darabjában a 2006-ban kialakított négydimenziós rétegződésmodell felépítését, módszertani sajátosságait ismertetjük. Először a társadalom tagozódását célzó kutatások néhány alapkérdését igyekszünk tisztázni („státusz”, „réteg”, „struktúra” fogalma), egyértelművé teszünk, hogy empirikus kutatásaink során mi hogyan értelmezzük ezeket a kifejezéseket. Ezt követően kísérletet teszünk egy olyan rétegződés-modell taxonómikus leírására, amely magába foglalja az „individualizálódó-reflexív” társadalmi folyamatokat leíró „életút-elemeket”. Bemutatjuk többdimenziós rétegződés-modellünket, a négy rétegződés tényező empirikus megfelelőjét, gyakorlati kialakításuk módját, majd teszteljük statisztikai magyarázó erejét (az „információs társadalomba való beilleszkedés” indikátorán). Válasz keresünk arra a kérdésünkre is, hogy „mennyiben volt érdemes elhagyni a társadalomkutatás rutinösvényeit”...

Imre Kabai – Katalin Kovássy

„STRATIFICATION MODEL 2.0”

(Experimental multidimensional analysis of the social stratification of Hungarian young graduates)

2. Outline of a new stratification model

Abstract

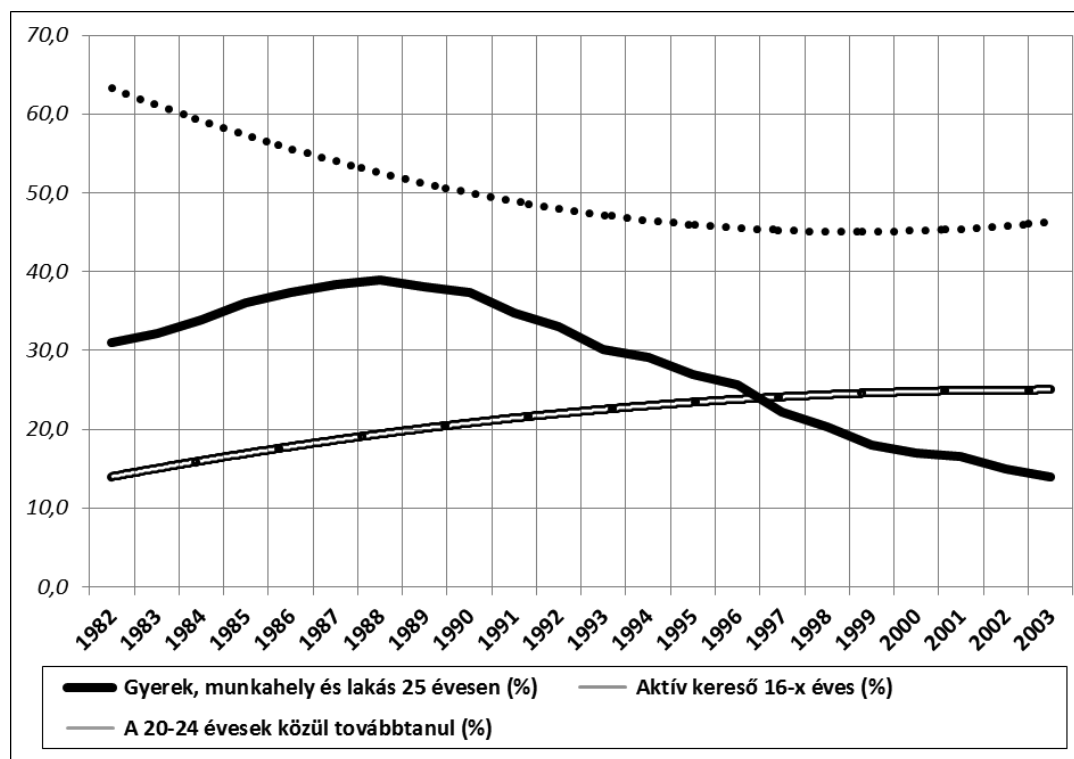
In the second part of our study series we outline the structure and methodology of our four-dimensional stratification model that we worked out in 2006. Firstly, we identify some of the basic questions of research on social stratification (such as the definitions of „status”, „stratum”, or „social structure”) in order to clarify what we mean by such terms in our empirical study. Secondly, we build the taxonomy of a stratification model that

includes life course elements pertaining to social processes of individuation and reflection. We also describe our multidimensional stratification model, the empirical equivalent of the four stratifying factors, and the method of how to generate them, and we test their statistical explanatory power (on

the indicator of „adapting to information society”). In addition, we try to provide an answer to the question whether and how much it was worth „walking off the beaten tracks” of sociological research.

A Szerkesztők megjegyzése: E tanulmány előző (első) részében /Kultúra és Közösség, 2013. II. szám, 75. oldalán/ közölt 1. ábra /1. ábra: Egyes társadalmi jelzőszámok alakulása 1982 és 2003 között (százalékok)/ technikai okok miatt torzulást szenvedett, amiért a Szerzők szíves elnézését és Olvasóink megértését kérjük. Minthogy kulcsfontosságú ábráról van szó, a Szerzők kérésére az ábrát újraközöljük, immár javított változatban. /a szerk./

1. ábra: Egyes társadalmi jelzőszámok alakulása 1982 és 2003 között (százalékok)



Források: Kolosi - Keller (2010), Laky (2003), Kabai (2009a), illetve „Életünk fordulópontjai II.” KSH 2005. (saját számítások)